

УДК 655.41:378](477.83)

Людмила Давидова,
аспірант Інституту журналістики
Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Організаційні структури видавництв вищих навчальних закладів України: львівський досвід

У статті проаналізовано організаційні структури видавництв вищих навчальних закладів, які забезпечують ефективне функціонування на ринку наукової і навчальної книги; виявлено особливості їхньої діяльності та окреслено перспективи на майбутнє.

Ключові слова: видавнича діяльність, організаційна структура, організаційна модель, університетське видавництво.

Постановка проблеми. Ефективна діяльність видавництва вищого навчального закладу в умовах конкуренції на ринку наукової та навчальної книги безпосередньо залежить від обраної організаційної моделі, підтримки керівництва ВНЗ і ступеню його впливу на прийняття управлінських рішень, джерел фінансування видавничих проєктів та багатьох інших чинників.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми функціонування сучасних видавництв вищих навчальних закладів перебували у фокусі наукових зацікавлень учасників II Всеукраїнської науково-практичної конференції, присвяченої 100-річчю Державної наукової установи "Книжкова палата України імені Івана Федорова", що відбулась у травні 2017 р. в Одеському національному університеті імені І. І. Мечникова, — Н. Зелінської, Н. Галечко, О. Кузик, М. Подрезової, Т. Шевченко та ін. Особливості організаційної структури видавництва "Політехніка" Національного технічного університету України "Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського" розглянула Г. Лоза, проблемам маркетингової збутової політики та поширенню видавничої продукції університетських видавництв присвячено дослідження Г. Грет та Ж. Ковби. Проте комплексного аналізу організаційних структур видавництв вищих навчальних закладів України досі здійснено не було.

Мета статті — аналіз організаційних видавничих структур, особливостей їхнього функціонування в сучасних умовах на прикладі вищих навчальних закладів м. Львова.

Сьогодні у Львівській області функціонує 21 вищий навчальний заклад III—IV рівнів акредитації: 12 університетів (6 мають національний статус), 5 академій (2 — національні) та 4 інститути [6]; вищу освіту здобувають 111 тис. студентів, якісну підготовку май-

бутніх фахівців забезпечують 12,4 тис. викладачів [21]. Згідно зі статистикою випуску книг і брошур видавництвами вищих навчальних закладів, першість за кількістю видань і тиражами стабільно утримує видавництво Національного університету "Львівська політехніка" (2012 р. ці показники становили 153 друк. од. і 39,1 тис. пр.; 2013 р. — 159 друк. од. і 44,2 тис. пр.; 2014 р. — 143 друк. од. і 37,6 тис. пр.; 2015 р. — 174 друк. од. і 39,4 тис. пр.). На другому місці стабільно перебуває видавництво Львівського національного університету імені Івана Франка (2012 р. — 100 друк. од. і 33,7 тис. пр.; 2013 р. — 66 друк. од. і 20,6 тис. пр.; 2014 р. — 44 друк. од. і 12,5 тис. пр.; 2015 р. — 84 друк. од. і 28 тис. пр.) [7]. Наступні позиції у рейтингу університетського книговидавання посідають Львівський державний університет внутрішніх справ, Львівська комерційна академія, Українська академія друкарства, Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка, Львівський державний університет фізичної культури імені Івана Боберського, Академія сухопутних військ імені гетьмана Петра Сагайдачного, Український Католицький Університет. Ці ВНЗ оперативно реагують на потреби студентів в актуальній навчальній і науковій літературі, систематично звітують про діяльність і надсилають обов'язкові примірники до Книжкової палати України.

Видавництва провідних вищих навчальних закладів Львівської області працюють переважно за двома організаційними моделями — видавництво як структурний підрозділ вищого навчального закладу (модель А) та видавництво як самостійне підприємство (модель Б).

Одним із комерційно зорієнтованих університетських видавництв в Україні є видавництво Національного університету "Львівська політехніка", створене

відповідно до Закону України "Про освіту", іншого чинного законодавства України, статуту вищого навчального закладу та наказу ректора від 18.11.1998 р. № 375-1-10. Згідно з Положенням про Видавництво Національного університету "Львівська політехніка" [18], окремий спеціалізований структурний підрозділ вищого навчального закладу випускає видавничу продукцію, послуговуючись як повною назвою — Видавництво Національного університету "Львівська політехніка" (Publishing House of Lviv Polytechnic National University), так і скороченою — на інтернет-сторінці й у вихідних даних — Видавництво Львівської політехніки (Publishing House of Lviv Polytechnic), використовуючи знак для товарів і послуг, символіку й атрибутику Національного університету "Львівська політехніка".

За параметрами функціонування це видавництво належить до моделі А: формує видавничу програму за погодженням з університетом; видану продукцію розповсюджує самостійно; на підставі генерального доручення укладає господарські та цивільно-правові угоди з фізичними та юридичними особами; має круглу печатку й кутовий штамп з найменуванням Національного університету "Львівська політехніка" і видавництва, фірмові бланки, штампи з реквізитами; за дорученням вищого навчального закладу розпоряджається коштами та майном, отриманими від господарської діяльності, проте не може самостійно укладати договори на отримання банківських кредитів тощо.

Видавництво Національного університету "Львівська політехніка" перебуває у безпосередньому підпорядкуванні ректору, вищий навчальний заклад затверджує щорічні плани видання навчальної, навчально-методичної та наукової літератури, здійснює контроль за фінансово-господарською діяльністю структурного підрозділу та бухгалтерський облік.

Управління видавництвом на підставі генерального доручення, виданого ректором, і Положення здійснює директор, який "представляє видавництво у стосунках з авторами, видавцями, виготівниками та розповсюджувачами видавничої продукції, державними органами, об'єднаннями громадян і окремими громадянами, а також в суді, арбітражному суді та третейському суді; подає на затвердження ректору штатний розпис та кошторис видавництва, за дорученням Львівської політехніки розпоряджається майном і коштами, отриманими за результатами господарської діяльності видавництва" [18] та ін. Нині директору видавництва Національного університету "Львівська політехніка" підпорядковані: відділ замовлень (очолює заступник директора); редакційно-видавничий відділ (головний редактор, редактор, технічний редактор, керівник групи комп'ютерного центру, художник-дизайнер); редакція рекламної інформації (редактор); відділ маркетингу та розповсюдження (завідувач відділу розповсюдження книжкових видань, організатор зі збуту видавничої продукції); центр прикладних інформаційних технологій (заступник директора, інженер-програміст, два спеціалісти); поліграфічний центр (головний технолог) [3].

Фінансування видавництва Національного університету "Львівська політехніка" здійснюється з трьох джерел: з державного бюджету; надходжень від господарської діяльності цього структурного підрозділу (так звані спецкошти) та коштом вищого навчального закладу. Майно видавництва перебуває на балансі університету, а грошові надходження і видатки бухгалтерія обліковує за субрахунками. Приріст майна видавництва відбувається, з-поміж інших джерел, і за рахунок грантів вітчизняних та міжнародних фондів, а також внесків юридичних і фізичних осіб за прикладом американських і європейських університетських видавництв.

Згідно з колективним договором Національного університету "Львівська політехніка" на 2017—2019 рр. [12] (схвалений конференцією трудового колективу 30.03. 2017 р.), підручники, навчальні посібники, монографії, що відповідають вимогам вищого навчального закладу і забезпечують потреби викладачів, студентів, науковців, видають за рахунок централізованих коштів та коштів інститутів. Комерційна зорієнтованість видавничої продукції стала можливою, зокрема, і завдяки фінансуванню маркетингової та рекламної діяльності університету коштами спеціальних фондів. У документі в орієнтовному переліку посад працівників університету з ненормованим робочим днем, яким може надаватися додаткова відпустка до семи календарних днів, серед інших зазначено такі посади працівників видавництва Львівської політехніки: директор; заступники директора; керівники редакційно-видавничого відділу, комп'ютерного центру, поліграфічного центру, відділу маркетингу і розповсюдження, центру прикладних інформаційних технологій, відділу розповсюдження книжкових видань; головний редактор та редактори; головний технолог; спеціаліст; інженер-програміст; художник-дизайнер I категорії та ін.

Упродовж 2015 р. видавництво Львівської політехніки підготувало і видало 127 назв книжкових видань (підручники — 8; навчальні посібники — 75; монографії — 31; довідкові та інші видання — 13), 428 назв навчально-методичних видань. Загалом у 2015 р. видавництво виконало понад 1000 замовлень (загальний наклад майже 800 тис. пр.), загальний обсяг видавничої діяльності — 1,3 тис. обл.-вид. арк. Популярність друкованої продукції видавництва вищого навчального закладу підтверджує той факт, що впродовж року було реалізовано поліграфічної продукції й видавничих послуг на суму 5,1 млн грн, зокрема стороннім замовникам — на суму майже 1,8 млн грн [15]. Такий успіх зумовлений, зокрема, дією Програми модернізації поліграфічного обладнання, на виконання якої 2015 р. придбали нову цифрову друкарську машину, що дало змогу модернізувати виробництво, впровадити технологію "друк на вимогу". Відділом маркетингу та розповсюдження реалізовано видавничої продукції на суму понад 1,5 млн грн, з цієї суми понад 1 млн грн [15] надійшло від мережі книжкових крамниць "Львівської політехніки".

У 2016 р. у видавництві Національного університету "Львівська політехніка" видано 96 назв книжкових видань (у т. ч. 1 електронне): підручники — 7; навчальні посібники — 63; монографії — 19; довідкові та інші видання — 7, а також 371 навчально-методичне видання. Побачили світ 19 випусків наукових журналів, серед яких: *Chemistry and Chemical Technology, Economics, Entrepreneurship, Management, ECONTECHMOD. An International Quarterly Journal on Economics of Technology and Modelling Processes, Mathematical Modeling and Computing, Environmental Problems, Computational Problems of Electrical Engineering, Ukrainian Journal of Mechanical Engineering and Materials Science, Advances in Cyber-Physical Systems*, а також 17 випусків "Вісника Національного університету "Львівська політехніка", 27 збірників матеріалів і тез наукових конференцій (у т. ч. 8 електронних збірників). Загальний обсяг видавничої діяльності "Львівської політехніки" 2016 р. становив 3,2 тис. обл.-вид. арк. (тобто у 2,5 раза більше, ніж 2015 р.). Суттєво підвищились і фінансові показники: 2016 р. видавництво "Львівської політехніки" реалізувало видавничої продукції та видавничих послуг на суму понад 8 млн грн, у т. ч. стороннім замовникам — на суму понад 2,4 млн грн [16].

За таких умов більшість університетських авторів плідно співпрацюють саме з колективом видавництва Національного університету "Львівська політехніка". Зростанню інтересу до видавничої продукції вищого навчального закладу сприяє конкурс на кращі наукові і навчальні видання [20], журі якого на підставі ухвали Вченої ради університету від 25.10.2005 р. визначає переможців у номінаціях "Краща монографія", "Кращий підручник", "Кращий навчальний посібник" у два етапи. Обов'язковою умовою проведення конкурсу є наявність у кожній номінації більше п'яти друкованих праць, які не менше року використовуються в навчальному процесі. Перший етап конкурсу проходить у навчально-наукових інститутах, а на другому етапі експертна комісія таємним голосуванням визначає рейтинг кожного видання. Нагородження лауреатів першої, другої і третьої премій у трьох номінаціях проходить на засіданні Вченої ради університету.

За моделлю А активно діє у сегменті наукового і навчального книговидання та періодики видавництво Львівського національного університету імені Івана Франка. Видавничий центр був створений на підставі рішення ректорату від 01.07.1996 р. за № 42 на базі трьох окремих підрозділів — редакційно-видавничого відділу, машинно-офсетної та поліграфічної лабораторій. Наказом ректора Львівського національного університету імені Івана Франка від 12.11.1998 р. за № 1819 відповідно до наказу від 30.01.1998 р. за № 109 затверджено штатний розпис видавничого центру, виведено з підпорядкування факультету журналістики поліграфічну лабораторію (штат — 6 посадових одиниць) і введено разом із редакційно-видавничим відділом до структури видавничого центру ВНЗ [2]. На момент створення у його складі

було 14 працівників. 2002 р. підрозділ отримав нове приміщення й оновив матеріально-технічну базу (2 різнографи, фальцювальна машина і друкарська машина "Ромайор-315").

Складником успішної діяльності видавничого центру Львівського національного університету імені Івана Франка стало створення 05.10.2006 р. Видавничої ради, до якої входило 30 представників різних підрозділів закладу. Її засідання відбувалися щомісячно і суттєво впливали на формування щорічного переліку видань, які планував видати університет.

Активна видавнича діяльність вищого навчального закладу зумовила наступний крок — 13.12.2007 р. Львівський національний університет імені Івана Франка отримав Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до Державного реєстру видавців, виготівників і розповсюджувачів видавничої продукції (серія ДК № 3059).

Упродовж 2012—2017 рр. Видавнича рада університету рекомендувала до друку 659 видань, серед яких — підручники, навчальні й навчально-методичні посібники, монографії, збірники наукових праць та ін. Зокрема, 2012 р. коштом Львівського національного університету імені Івана Франка вийшло друком 137 назв видань: підручники — 9; навчальні посібники — 31; навчально-методичні посібники — 10; монографії — 30; збірники наукових праць — 46; інші — 11. У 2013 р. рекомендацію до друку отримали 137 назв видань: підручники — 7; навчальні посібники — 43; навчально-методичні посібники — 14; монографії — 25; збірники наукових праць — 38; інші — 10. За статистикою 2014 р., Видавнича рада університету рекомендувала 145 назв видань: підручники — 11; навчальні посібники — 38; навчально-методичні посібники — 7; монографії — 31; збірники наукових праць — 45; інші — 13. У 2015 р. вийшло друком 103 назви видань: підручники — 4; навчальні посібники — 28; навчально-методичні посібники — 5; монографії — 27; збірники наукових праць — 29; інші — 10. Упродовж 2016 р. світ побачили 111 назв: підручники — 6; навчальні посібники — 24; навчально-методичні посібники — 3; монографії — 24; збірники наукових праць — 47; інші — 7. За інформацією на травень 2017 р. рекомендацію до друку отримали 26 назв: підручники — 2; навчальні посібники — 4; навчально-методичні посібники — 2; монографії — 12; збірники наукових праць — 5; інші — 1.

Загальна статистика книговидання у Львівському національному університеті імені Івана Франка впродовж 2012—2016 рр. така: 2012 р. видруковано 242 нові назви: підручники — 27; навчальні посібники — 152; монографії — 63; 2013 р. — 226 назв: підручники — 25; навчальні посібники — 124; монографії — 77; 2014 р. — 220 назв: підручники — 20; навчальні посібники — 112; монографії — 88; 2015 р. — 229 назв: підручники — 22; навчальні посібники — 124; монографії — 83; 2016 р. — 234 назви: підручники — 21; навчальні посібники — 118; монографії — 95 [10].

Значні обсяги навчальної, навчально-методичної, наукової та іншої продукції, що забезпечує потреби вищого навчального закладу, а також коледжів та інших структурних підрозділів університету, зумовили реорганізацію видавничого центру у видавництво Львівського національного університету імені Івана Франка (наказ "Про введення в дію Положення про Видавництво Львівського національного університету імені Івана Франка" від 20.04.2017 р. № 0-41).

Згідно із Положенням [17], видавництво Львівського національного університету імені Івана Франка є структурним підрозділом університету, який підзвітний і підконтрольний ректору, Вченій та Видавничій радам вищого навчального закладу. Видавництво має субрахунок, печатку, фірмові бланки і діє відповідно до вимог чинного законодавства, законів України "Про вищу освіту", "Про видавничу справу", законодавчих актів з питань видавничої справи, Статуту університету, Правил внутрішнього розпорядку, Колективного договору, Положення "Про порядок формування і затвердження Плану видання підручників і навчальних посібників та порядок їх розподілу і реалізації", Положення "Про реалізацію видавничої продукції Львівського національного університету імені Івана Франка", Положення про видавництво, договорів про надання видавничо-поліграфічних послуг між університетом та юридичними і фізичними особами. Серед головних функцій видавництва — реалізація видавничої продукції науковій бібліотеці Львівського національного університету імені Івана Франка, структурним підрозділам ВНЗ, а також іншим навчальним закладам, замовникам видавничо-поліграфічних послуг на платній основі, юридичним і фізичним особам.

Кількість працівників видавництва Львівського національного університету імені Івана Франка згідно зі штатним розписом становить 36 осіб. Директору підпорядковані: відділ додрукарської підготовки, відділ друку, інформаційно-видавничий відділ, відділ маркетингу.

У відділі додрукарської підготовки під керівництвом завідувача працюють: провідні редактори (3); провідні спеціалісти (6); інженер I категорії (1); редактори I категорії (2); редактори II категорії (3); редактори (2); коректор (1). Відділ друку має такий склад працівників: провідний спеціаліст (1); технік II категорії (1); оператори копіювальних та розмножувальних машин (5). Виробничі завдання, покладені на інформаційно-виробничий вузол, виконують: провідний інженер (1); інженери-програмісти I категорії (2). В організаційній структурі видавництва Львівського національного університету імені Івана Франка як окрема структурна одиниця діє відділ маркетингу, представлений такими фахівцями: провідний спеціаліст (1); економісти I категорії (2); спеціаліст (1); касир (1); комірник (1) [2].

Успішність франківців на видавничому ринку безпосередньо пов'язана з вагомою підтримкою колективу видавничого центру, а нині видавництва з боку керівництва вищого навчального закладу. Зокрема, у

2014—2015 навчальному році Львівський національний університет імені Івана Франка виділив 996 тис. гривень для провадження видавничої діяльності. 2014 р. для закупівлі поліграфічних матеріалів для видавничого центру було виділено 150 тис. грн [8]. У 2015 р. університет профінансував виготовлення навчальної та наукової літератури на суму 530,6 тис. грн [9].

Упродовж 2016—2017 навчального року коштом Львівського національного університету імені Івана Франка було видруковано 10 назв монографій загальним тиражем 2300 пр. на суму 251 947 грн [13]. За цей період Інформаційно-виробничий вузол виготовив продукції на загальну суму 367 949,80 грн, у т. ч. на замовлення — на суму 45 735,90 грн (студентські квитки, дипломи, додатки до дипломів).

Придбати видавничу продукцію можна лише у видавництві та книгарні, яка розпочала функціонувати у березні 2008 р. Упродовж 2012—2016 рр. книгарня Львівського національного університету імені Івана Франка реалізувала видавничої продукції на суму 1536,5 тис. грн: 2012 р. — 258 тис. грн.; 2013 р. — 726,5 тис. грн.; 2014 р. — 155,9 тис. грн.; 2015 р. — 226,5 тис. грн.; 2016 р. — 169,4 тис. грн [10]. Опцій придбання книг через мережу Інтернет та "друк на вимогу" поки що немає, однак, враховуючи значну кількість готової видавничої продукції, яка зберігається на складі, та стрімкий розвиток університетського видавництва, вони, без сумніву, стануть у пригоді сучасним споживачам наукової, навчальної книги і періодики.

Популяризації продукції видавництва Львівського національного університету імені Івана Франка сприяє щорічне проведення конкурсу на визначення кращого підручника і навчального посібника, переможців якого відзначають грамотами та грошовими преміями (зі спеціального фонду вищого навчального закладу) під час урочистого святкування Дня університету. Інформація про видання і авторів-переможців конкурсу "Найкращий підручник і навчальний посібник" докладно висвітлюється на сторінках газети видавництва Львівського національного університету імені Івана Франка "Видавничий вісник", а також в офіційному періодичному виданні закладу — інформаційно-аналітичному часопису "Каменярь". Більшість авторів-науковців плідно співпрацюють з університетським видавництвом, сповідуючи принцип "видавати для університету в університеті". Якість такої співпраці підтверджують численні нагороди і відзнаки Форуму видавців, Всеукраїнської виставки навчальної та наукової літератури, виставок "Освіта", міжнародних інвестиційних ярмарків та ін. Гордістю видавництва є монографія Любомира Гузара "Андрей Шептицький, Митрополит Галицький (1901—1944) — провісник екуменізму", яка 2016 р. була відзначена Міжнародною премією імені Івана Франка в номінації "За визначний внесок у розвиток суспільно-гуманітарних наук", а також Спеціальною відзнакою Міністерства культури України на XXIII Форумі видавців у конкурсі "Найкраща книжка Форуму видавців у

Львові". Серед його переможців — і навчальний посібник "Нариси історії західної філософії XIX—XX ст." Андрія Дахнія. У фінальному етапі Міжнародної премії імені Івана Франка 2017 р. видавництво Львівського національного університету імені Івана Франка представлено науковою працею Олега Шаблія — двотомним виданням "Суспільна географія".

Сьогодні завдяки реорганізації університетське видавництво здобуло фінансову та організаційну самостійність, які відкривають широкі можливості для маневру на ринку наукової і навчальної продукції. Орієнтирами в успішній діяльності мають бути дослідження ринку, маркетингова самостійність, брендовість і вибудова "маркетингового образу" [23, с. 257] видавництва, створення інтернет-магазину,

розширення асортименту завдяки електронній книзі та сервісу "друк на вимогу", що дасть змогу суттєво знизити обсяги видавничої продукції на складі, заохочення до співпраці сторонніх авторів, формування для постійних покупців системи знижок, розширення "видавничого горизонту" та ін. Усі передумови для цього є. У перспективі видавництво Львівського національного університету імені Івана Франка має можливість перейти на повне самофінансування, а згодом провадити самостійну діяльність з правом юридичної особи, перейшовши до моделі Б (видавництво як самостійне підприємство).

Далі буде

Надійшла до редакції 17 серпня 2017 року

БІБЛІОТЕЧНА СПРАВА

УДК 021.1:[001.102:347.77].78

Майя Іванова,
науковий співробітник відділу
з охорони інтелектуальної власності НБУВ

Інформація як об'єкт інтелектуальної власності в діяльності бібліотек

У статті увагу акцентовано на тому, що право на інформацію є одним із природних прав людини, володіння яким гарантує Конституція України. Наголошено, що інформація перетворюється на стратегічний ресурс розвитку людства. Розкрито особливості інформації як об'єкта права інтелектуальної власності. Визначено роль бібліотек у збереженні інформації, яка є об'єктом інтелектуальної власності.

Ключові слова: право інтелектуальної власності, інформація, право людини на інформацію, бібліотека, інформаційне суспільство.

Постановка проблеми. Право на інформацію є одним із природних прав людини, тому відносини щодо її одержання, поширення та захисту мають бути врегульовані на законодавчому рівні відповідно до сучасних умов. У ст. 19 "Загальної декларації прав людини", яка була прийнята Генеральною Асамблеєю ООН 10 грудня 1948 р., зазначено, що кожна людина має право одержувати і поширювати інформацію та ідеї будь-якими засобами незалежно від державних кордонів; у ст. 27 передбачено право на захист моральних і матеріальних інтересів людини, що є результатом наукових, літературних або художніх праць, автором яких вона є.

Актуальність дослідження зумовлена тим, що в бібліотечному середовищі широко використовують такі поняття, як "інформація", "інформаційне суспільство", "інтелектуальна власність", "право інтелектуальної власності", "авторське право". Але недостатньо уваги приділено поняттю "інформація" як об'єкту інте-

лектуальної власності в діяльності бібліотек. Вважаємо за потрібне розкрити термін "інформація" та виявити взаємозв'язок між інформацією і правом інтелектуальної власності в бібліотечній діяльності.

Аналіз останніх публікацій. Інформаційні відносини в бібліотечній сфері досліджено в монографіях Т. Гранчак, В. Горового, Л. Дубровіної, О. Онищенко, В. Попика, Л. Чуприни та ін. Упродовж останнього року питання про роль бібліотек у забезпеченні інформації порушено в публікаціях С. Євсеєнко, Н. Зоріна, С. Коваленко, Н. Кушнарєнко, А. Рубан, М. Сенченка. Поняття, зміст та ознаки інформації, способи її захисту, співвідношення інформації та об'єктів права інтелектуальної власності становили предмет дослідження представників різних галузей юридичної науки, зокрема Ю. Заїки, А. Козинця, В. Копилова, В. Коссака, О. Кохановської, Р. Майданика, Є. Петрова, О. Підпригори, Є. Петрова, О. Сергєєва, Р. Стефанчука, О. Харитонові, С. Шимон, О. Яворської.